

kı tıp da biri ahlâkî sağlığı koruma tedbirleri, diğeri bozulan ahlâkî iyileştirme faaliyetleri olmak üzere ikiye ayrılır. Buna göre insan nefsi iyi ve erdemli olursa erdemlere kavuşmayı sever, gerçek ilimlere ve sağlıklı bilgilere arzu duyar. O halde nefis akıl dizginiyle kontrol edilmelidir (*Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 151-152). Ahlâkî tipla ilişkilendirme anlayışını devam ettiren Gazzâlî'ye göre kötü huylar kalbin hastalıklarıdır. İnsanın ebedî hayattaki mutluluğunu yok edecek derecede tehlikeli olan bu hastalıkların tabipleri bedensel hastalıklar alanındaki tabiplerden daha ağır bir sorumluluk taşır. Tıbbın bu türünü öğrenmek her akli başında insan için bir zorunluluktur (*İhyâ*², III, 49). Bedenî hastalıklarla mücadele edip sağlığını kazanmak gibi ruh sağlığını korumak için de kötü huyları yok edip güzel huyları elde etmek gerekir. Ahlâka aşırılıklardan kurtularak dengeli bir ruhî yapıya kavuşmak için kötü huylar zıtlarıyla, meselâ cahillik hastalığı öğrenimle, cimrilik hayır yapmakla, kibir alçak gönüllülükle, şehvet de tutkuları dizginlemekle tedavi edilir. Bedensel hastalıklardan kurtulurken acı ilâçlara sabredildiği gibi kalbin hastalıklarından kurtulmak için de mücâhede ve sabrın acılığına katlanılmasıdır; çünkü beden hastalığı nihayet ölümle son bulur, ruhun hastalığı ise ölüm ötesinde de devam eder (a.g.e., III, 60-61). Gazzâlî eserinde yeme içme tutkusu, dünya tutkusu, cimrilik ve mal tutkusu, makam tutkusu, riya, kibir vb. konuların psikolojik analizlerle incelemiş, bunların iyileştirilmesi için de "ilâç" ve "tedavi" kelimelerini kullanmıştır.

Nasîrüddîn-i Tûsî, geniş ölçüde İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk*'ından faydalanarak yazdığı *Ahlâk-ı Nâsırî*'de birinci bölümün dokuzuncu faslında geleneğe uyarak biri tıbb-ı ebdân, diğeri tıbb-ı nüfûs olmak üzere iki çeşit tıptan söz etmiş, özellikle sosyal çevrenin ahlâk üzerindeki etkisi dolayısıyla erdemli bir çevrede yaşamayı ve iyilerle ilişki kurmayı öğütlemiştir. Onuncu bölümde Gazzâlî gibi ahlâkî hastalıkların zıtlarıyla tedavi edilmesi gerektiğine işaret ettikten sonra çeşitli erdemsizlikleri sıralayarak bunları iyileştirmenin yollarını göstermiştir. Bu arada Kindî'yi izleyip üzüntü ve kederi de birer hastalık kabul eden Tûsî bunların tedavi yollarını anlatırken Kindî'nin yanı sıra İbn Miskeveyh ve Gazzâlî'den geniş ölçüde yararlanmıştır.

Son dönem Osmanlı âlimlerinden Mehmed Reşid *Hıfz-ı Sıhhat-i Ahlâk yahud Fezleke-i Tıbb-ı Rûhânî* başlıklı bir risâ-

le yazmıştır (bk. bibl.). Risâlede ahlâk ilmine dair kısaca bilgi verildikten sonra ahlâk sağlığının niteliği, ölçüsü, ahlâk sağlığını koruma ve geliştirme yolları anlatılmaktadır. Öte yandan tıp ve sihir konularının iç içe geçtiği bazı eserlere de tıbb-ı rûhânî adı verildiği görülmektedir. Meselâ Seyyid Mustafa Murtaş el-Âmilî göz değmesi, büyü gibi bezaflere dayandırıldığı bedenî hastalıkların tedavisi için çeşitli kaynaklardaki duaları toplayarak *Bülğatü'l-emel ile ş-şifâ'î'l-âcil bi't-tıbbi'r-rûhânî* adıyla bir eser meydana getirmiştir (bk. bibl.). Müellife göre -göz değmesinde görüldüğü gibi- ruh bedene tesir edebilir, hatta mala mülke zarar verebilir; sihirbazların da insanlar üzerinde etkilerinin olduğu bilinmektedir. Âmilî, bu tür zararlı etkenlerden doğduğunu ileri sürdüğü birçok hastalık zikrederek bunların tedavisi için sihir formülleri ve harf tıslımlarının uygulanmasını, şifa âyetleri ve dualarının okunmasını önermekte, ayrıca hastalıklardan kurtaracağını söylediği âyetlerle ilgili Hz. Peygamber, Ehl-i beyt ve Şîa imamlarından dualar aktarmaktadır. Ebûbekir Nusret Efendi'ye ait Türkçe *Mâ Hadar İt-tıbbi'r-rûhânî* adlı eserin ruhanî tıbbı dair ilk bölümünde de maddî ve mânevî ihtiyaçların karşılanmasına ve sıkıntıların giderilmesine imkân sağlayacağına inanılan âyetler, dualar, tıslım ve sihir formülleriyle vefkler; cismânî tıbbı dair olan ikinci bölümde ise fizyolojik hastalıklar için çeşitli maddî nesnelere ilâç formülleri gösterilmektedir. Müellifi meçhul *Risâle İt-tıbbi'r-rûhânî* adlı bir eserde de yer yer İbn Sînâ'ya atıflar yapılarak birçok fizyolojik ve psikolojik hastalıktan bahsedilmekte, bunlara iyi geldiği ileri sürülen tıbbî ve sihrî formüller verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 899; Eflâton, *Timaios* (trc. Erol Güneş – Lütfi Ay), İstanbul 1943, s. 118-122 (86^a-88^c), 125-126 (90^{a-d}); a.mlf., *Gorgias* (trc. Reyhan Erben), Ankara 1946, s. 60-65 (477^a-480^a), 109-110 (505^{a-b}); Câlînûs, *el-Ahlâk* (nşr. P. Kraus, *Mecelletü külliyyeti'l-âdâb*, V/1 içinde), Kahire 1937, s. 42-43; Ya'kub b. İshak el-Kindî, *Üzüntüden Kurtulma Yolları: Hile li-def'i'l-ahzân* (nşr. ve trc. Mustafa Çağrıncı), İstanbul 1998, tür.yer.; Ebû Bekir er-Râzî, *et-Tıbbü'r-rûhânî* (nşr. P. Kraus, *Resâ'il felsefiyye* içinde), Kahire 1939; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 1-4; Ebû Zeyd el-Belhî, *Meşâlihu'l-ebdân ve'l-enfûs* (nşr. Mahmûd el-Masrî), Kahire 1426/2005, tür.yer.; Fârâbî, *Fuşûlü'l-medeni* (nşr. ve trc. D. M. Dunlop), Cambridge 1961, s. 103-105; a.mlf., *et-Tenbih 'alâ sebîlî's-sa'ade*, Haydarâbâd 1346, s. 9-15; İhvân-ı Safâ, *er-Resâ'il*, Beyrut 1377/1957, IV, 8-32; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk* (nşr. Hasan Temîm), Beyrut 1398, s. 151-152; Gazzâlî, *İhyâ*², III, 49, 60-63; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *et-Tıbbü'r-rûhânî*, Dimaşk 1348; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâ-*

sûrî (nşr. Müctebâ Mînovî – Ali Rıza Haydarî), Tahran 1369 hş., s. 155-202; Ebûbekir Nusret Efendi, *Mâ Hadar İt-tıbbi'r-rûhânî*, İstanbul 1303; Mehmed Reşid, *Hıfz-ı Sıhhat-i Ahlâk yahud Fezleke-i Tıbb-ı Rûhânî*, İstanbul 1311; *Risâle İt-tıbbi'r-rûhânî*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1407; J. T. de Boer, *Târîhu'l-felsefe fi'l-İs-lâm* (trc. M. Abdülhâdî Ebû Rîde), Beyrut 1981, s. 149; Mustafa Murtaş el-Âmilî, *Bülğatü'l-emel ile ş-şifâ'î'l-âcil bi't-tıbbi'r-rûhânî*, Beyrut 1416/1996; M. Abdül Quasem, "Psychology in Islamic Ethics", *MW*, LXXI/3-4 (1981), s. 216-217; Seyfi Kenan, "Ebu Bekr Zekerîya er-Râzî'nin et-Tıbbü'r-rûhânî'sinde Davranış Bozuklukları ve İslahı", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 9, İstanbul 1999, s. 91; İlhan Kutluer, "Belhî, Ebû Zeyd", *DİA*, V, 413-414.

MUSTAFA ÇAĞRINCI

TİBHÂNE-i ÂMİRE

(bk. MEKTEB-i TİBBİYYE).

TİFLİ AHMED ÇELEBİ

(ö. 1070/1660)

Divan şairi, meddah.

Şeyhî Mehmed Efendi, Müstakimzâde, İsmâil Belîğ ve Hammer doğum yerini İstanbul olarak gösterir. Ancak Safâyî, adını Ahmed diye kaydettikten sonra onun Abdülaziz Efendi adlı bir zatın oğlu olduğunu ve Trabzon'da dünyaya geldiğini söyler (*Tezkire*, s. 358). Şiir yazmaya çocuk yaşlarında başladığından "Tiflî" mahlasını almıştır. Memleket hasretiyle yazdığı bazı şiirlerinden İstanbul'a sonradan geldiği anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi boyunca uzunluktan dolayı ayrıca "Leylek Tiflî" lakabıyla anıldığını belirtir (*Seyahatnâme*, I, 671). Şiirleri ve meddahlığı ile döneminde sevilen bir kişi olduğu zikredilmektedir (Akbulut, s. 9). Her ne kadar tezkirelerde şairliği övülüyorsa da kendisi daha ziyade meddah ve nedim diye şöhret bulmuştur.

Tiflî keskin zekâsı sayesinde kısa sürede IV. Murad'ın hizmetine girerek onun meddahı ve nedimi oldu. Şairin IV. Murad'ın meclislerinde *Şehnâme*'yi okumasının yanı sıra mizahî kussalar yazdığı da bilinmektedir. Ayrıca sülûs, nesih, ta'lik ve hurde ta'likte mâhir bir hattattı; padişah ve devlet ricâli için birçok kitap istinsah ettiği kaydedilmektedir. Gümrük ve evkaftaki vazifelerinden elde ettiği gelirle rahat bir ömür sürdüğü, serbest ve rindâne bir hayat geçirdiği belirtilmektedir. Buna rağmen devlet işlerinin kötü gidişini yer yer şiirlerine aksettirdi ve siyasî otoritenin bunlara kayıtsız kaldığını vurgula-

TIFLÎ AHMED ÇELEBİ

maktan çekinmedi. Abdülbaki Gölpınarlı, Tıflî'nin Melâmîyye-i Bayrâmîyye'ye mensup, İdrîs-i Muhtefî'ye bağlı ve Sarı Abdullah Efendi'nin sohbet arkadaşı olduğunu belirtmektedir (*Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 132). Şairin ölüm tarihi hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Safâyî, Nâil Tuman ve Hammer vefat yılını 1074 (1663-64) olarak gösterirken Müstakimzâde ve Şeyhî onun 1071'de (1660-61) öldüğünü söyler. Ancak akrabasından Nazmî Mehmed Efendi ve Nâilî'nin ölümüne düşürdükleri, "Dedim gehvâre-i cennette Tıflî'ye makâm eyle" ve "Gehvâre-i râhat ola Tıflî'ye lahd" mısraları ile divanının The British Library nüshasında kayıtlı (Or., nr. 7214, vr. 79^b) tarihler Tıflî'nin vefat tarihinin 1070 (1660) olduğunu ortaya koymaktadır (Çınar, s. 25). Süleyman Fâik Efendi'nin *Mecmûa'sına* göre (vr. 61^b) evi Kocamustafapaşa'da bulunan şairin mezarı Silivrikapı dışında Hazret-i Bâî civarındadır.

Safâyî, Tıflî'nin şiirlerini belâgat ve fesahat bakımından övgüye lâyık bulurken Rızâ ve Güftî onun "tâze-gû" olduğunu söyler. Kendisinden bahseden diğer kaynaklarda da yüksek mertebede şiir yazdığı, hissiyatında incelik ve edasında metanet bulunduğu belirtilir (Akbulut, s. 10). Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-fuzalâ*'sında herkesin bildiği hikâyeleri Tıflî'nin farklı bir üslûpla anlattığını kaydeder. Şiirlerine nazîre yazan Nedîm, Tıflî'yi etrafındaki şairlerden ayıran özellikleri sebebiyle övgüyle anar (*Nedim Divanı*, s. 303-304). Şiirlerindeki orijinal imajlara ve yer yer görülen sebki Hindî tesirine rağmen üslûbu akıcı ve sadedir (Çınar, s. 36). Fehîm-i Kadîm, Bâkî ve Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'den etkilendiği bilinen şair pazar geceleri beraberce *Şehnâme* okudukları Nefî, Cevrî İbrâhim Çelebi, Arzî, Nedîm ve Uzletî gibi şairlere tesir etmiştir. Meddahlığı şairliğini gölgede bıraktığından divan şairleri arasında hak ettiği yeri alamamışsa da Türk meddahları içinde büyük bir üne sahip olmuştur. M. Fuad Köprülü onu Osmanlı meddahlarının en meşhuru saymak gerektiğini kaydeder. Kime ait olduğu tam bilinmeyen "Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Letâifnâme, Kanlı Bektaş" vb. hikâyeler ona atfedilir. Birçok edebî gelenekten etkilenen Tıflî'nin hikâyeleri zamanla gelişerek kendine özgü türler oluşturmuştur (Sayers, bk. bibl.).

Eserleri. 1. *Divan*. Türkiye'de ve yurt dışındaki kütüphanelerde on dört nüshası tesbit edilen divanda bir mesnevi (*Sâkinâme*), yirmi sekiz kaside, bir terkihibend, bir müseddes, 197 gazel, dört rubâî, üç

kita, altı müfred, yedi tarih manzumesi bulunmaktadır. Köprülü, British Museum nüshasının sadece gazeliyyâtı ihtiva ettiğini belirtirse de (*İA*, XII/1, s. 234) bu doğru değildir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası olan (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3518) divan üzerine bir bitirme (Kâşif Yılmaz, 1983, Atatürk Üniversitesi), iki yüksek lisans (Berrin Uyar Akalın, 1991, Hacettepe Üniversitesi; Vildan Özdingiş, 1991, SÜ) ve bir doktora (Bekir Çınar, 2000, Fırat Üniversitesi) tezi hazırlanmıştır. 2. *Sâkinâme*. Divanın bazı nüshalarında yer alan (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3518) 241 beyitlik bir manzume olup mesnevi nazım şekliyle ve aruzun "mef'ülü mefâilün feülün" kalıbıyla yazılmıştır. Şairin Melâmîlik'le olan bağının ve tarikat silsilesinin kaydedilmesi bakımından dikkat çekici olan bu eseri Ayıntablî Aynı, Tıflî'nin şairliğinin ispatı şeklinde görür. Bekir Çınar bu eser üzerine bir makale yayımlamıştır (*Türkölük Bilimi Araştırmaları*, sy. 12 [Niğde 2002], s. 111-153). Bazı kaynaklarda, Eski Zağralı Tarzî'nin yazdığı 184 beyitlik hicviyye tarzındaki *Vasiyyetnâme* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4967/1, vr. 61-66) Tıflî'ye atfedilir. Flügel, *Katalog*'unda Tıflî'nin birçok şiirinin yer aldığını belirtir (I, 721). Millet Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada da (nr. 624) Tıflî'nin şiirleri bulunmaktadır (Çınar, s. 55). David Selim Sayers, Tıflî'nin hikâyeleri üzerine bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nedim Divanı: Külliyyat (haz. Halil Nihad Boztepe), İstanbul 1338-40, s. 303-304; Rızâ, *Tezkiye* (nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul 1316, s. 63; *Güftî ve Teşrifâtü's-şuarâsı* (haz. Kâşif Yılmaz), Ankara 2001, s. 166; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 671; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 358; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, s. 292; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 677; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 568; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 60; a.mlf., *Mecelletü'n-nişâb*, Ankara 2000, s. 304; Süleyman Fâik Efendi, *Mecmûa*, İÜ Ktp., TY, nr. 3472, vr. 61^b; Hammer, *GOD*, III, 449; Flügel, *Handschriften*, I, 721; Rieu, *Catalogue*, s. 198; *Sicill-i Osmânî*, III, 252; Abdülbâkî [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 132; Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul 1946, s. 122; Ömer Akbulut, *Trabzon Şairleri*, Trabzon 1953, s. 9, 10; Bekir Çınar, *Tıflî Ahmed Çelebi, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni* (doktora tezi, 2000), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 25, 36, 55; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 589; David Selim Sayers, *Tıflî Hikâyelerinin Türsel Gelişimi* (yüksek lisans tezi, 2005), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü; "Tıflî, Ahmed Çelebi", *TA*, XXXI, 182; M. Fuad Köprülü, "Tıflî Ahmed Çelebi", *İA*, XII/1, s. 234-235.

BEKİR ÇINAR

TIĞNERİ

(الطنبري)

Ebû Abdillâh el-Hâc Muhammed b. Mâlik el-Mürri el-Girnâfî et-Tığnerî (ö. 504/1110'dan sonra)

Endülüslü ziraat âlimi,
edip ve şair.

V. (XI.) yüzyılın ortalarında Gırnata'nın kuzeybatısındaki Tığner köyünde doğdu. İbn Mâlik et-Tığnerî ve el-Hâc el-Girnâfî diye de anılır. Benî Mürre kabilesinden yöneticilerle yakın ilişkisi olan tanınmış bir aileye mensuptur. Hayatının erken bir döneminde ailesiyle birlikte Gırnata'ya göç etti. Önceleri oyun ve eğlenceyle geçen bir hayat sürerken daha sonra ilme yöneldi; İbn Bassâl et-Tuleytül'den ziraat (filâha) öğrenimi gördü ve bu konuda uzman oldu. İleriki yıllarda gittiği İşlîbiye'de (Sevilla) tabip Ebû'l-Hasan Şihâb b. Muhammed'den tıp okuduğu (494/1101) bilinmektedir. Gırnata'da hüküm süren Zîrîler hânedanının son emîri Abdullah b. Bulukkîn ve Murâbit Emîri Temîm b. Yûsuf b. Tâşfin'in hizmetinde bulundu. Ardından tarım yöntemleri ve tarım ürünleri konusunda bilgisini geliştirmek için doğu İslâm ülkelerine seyahate çıktı. *Zehretü'l-bustân* adlı eserinde yer yer dile getirdiği gibi Selâ'ya, Kal'atü Benî Hammâd'a ve Kahire'ye uğradı; el-Hâc diye anıldığına göre muhtemelen buradan Hicaz'a gidip hac farızasını eda etmiştir. Daha sonra Şam bölgesine geçti ve Dımaşk, Askalân, Halep gibi şehirleri dolaştı. Ziraat konusunda geniş tecrübe sahibi olarak döndüğü Gırnata'da vefat etti. *Zehretü'l-bustân*'ı 504 (1110) yılı civarında yazdığına göre bu tarihten sonra ölmüştür. Tarım alanındaki uzmanlığı yanında çağdaşı İbn Bessâm eş-Şenterîni ve daha sonra Lisânüddin İbnü'l-Hatîb gibi edip ve tarihçiler onun şiir ve edebiyat alanındaki yeteneğine de işaret ederler.

Tığnerî, Gırnata Valisi Temîm b. Yûsuf b. Tâşfin'e sunduğu *Zehretü (Zehrü)l-bustân ve nüzhetü'l-ezhân* adlı eseriyle tanınmıştır. Bilimsel tarım alanında günümüze ulaşan önemli eserlerden biri olan *Zehretü'l-bustân* bir mukaddime ve 234 fasıladan meydana gelmektedir. Müellif mukaddimeye ziraata teşvik edip ziraatla uğraşanların mânevî mertebelerine işaret eden âyet ve hadisleri zikrettikten sonra ziraatla ilgili bazı şer'î hükümlere değinir. Ardından mevsimlerin, çeşitli bölge ve ülke topraklarının özellikleri, insanlar, hay-